

ПЕРЕТВОРЕНА ФОРМА ЯК ПРОВІСНИК КРИЗИ

Статтю присвячено виявленню особливостей існування перетворених форм у системі суспільного відтворення. Особливий логико-гносеологічний акцент робиться на демонстрації деструктивного характеру впливу перетворених форм на гармонійність, цілісність взаємодії між виробництвом та споживанням.

Стаття посвячена виявленню особливостей існування перетворених форм в системі суспільного відтворення. Особливий логико-гносеологічний акцент робиться на демонстрації деструктивного характеру впливу перетворених форм на гармонійність, цілісність взаємодії між виробництвом та споживанням.

This article is devoted to identifying features of the forms turned in a system of social reproduction. Special logical-epistemological emphasis on the demonstration of the destructive nature of the influence of converted forms of harmony, the integrity of the interaction between production and consumption.

суспільне відтворення, виробництво, споживання, перетворена форма

Сучасний кризовий стан світової соціально-економічної системи й окремих країн не випадковий. Головна причина кризових явищ у сучасному глобалізованому світі – байдуже ставлення до економічних законів, адекватність яких «витримана» часом. Теперішня фінансово-економічна криза далеко не перша в історії людства і, очевидно, не остання. Адже відомо, що економічна система ринкового лібералізму жодним чином не застрахована від настання криз – це сутнісно обумовлено передусім глибинними суперечностями, на яких вона побудована.

Зважаючи на сучасний стан соціально-економічної системи, при цьому озброївшись добротною науковою методологією, яку нам дає діалектика, все можна визначити як досить очевидне і вкрай логічне.

В основі будь-якого руху лежить суперечність. А суперечність – це джерело розвитку. Тільки розгляд предмета чи явища в суперечності – як процесу виникнення, поставання, розгортання і вирішення дозволяє зрозуміти як зв'язок, так і відносну самостійність окремих його сторін – внутрішнього і зовнішнього, сутнісного і явищного, диференційованого та інтегрованого в сутності предмета, місце окремих сторін у реальному процесі розвитку. У нашому випадку розвиток системи суспільного відтворення корелюється з поняттям «криза, яка постає як регресивний характер вирішення суперечності однієї сутності».

Єдність протилежностей як сторін однієї сутності є умовою існування явища в його цілісності. Об'єктивно кожна річ як цілісна система, що функціонує за власними законами, являє собою єдність протилежностей. Лише як єдність та чи інша річ існує як цілісність.

Виходячи з вищесказаного, можемо зазначити, що в основі сучасної кризи на глибинному рівні лежить суперечність між продуктивними силами і виробничими відносинами. Але це – внутрішня суперечність сутності, яку у свій час було науково бездоганно доведено класиками марксизму. Ця суперечність – сутнісна умова невідворотності криз у капіталістичній системі господарювання.

Разом з цією суперечністю хочемо зацентувати увагу на іншій суперечності, що є своєрідним зовнішнім проявом внутрішньої суперечності між продуктивними силами і виробничими відносинами. Мова йде про суперечність між Виробництвом і Споживанням.

Внутрішня та зовнішня суперечності взаємопов'язані і взаємообумовлені. Внутрішня суперечність є своєрідною трансформацією зовнішньої. Зовнішніми стають щодо явища (в нашому випадку – кризи) умови, які її породили. Зовнішня суперечність є формою прояву внутрішньої суперечності – і зовнішня суперечність як несумісність внутрішньо не пов'язаних між собою, протилежних за своєю сутністю явищ, що опинилися в одному середовищі [5, с. 89].

Категорії зовнішнього і внутрішньої суперечностей набувають самостійності у законах свого функціонування і розвитку. Розвиток, будучи конкретно-історичним процесом зміни конкретного предмета, є взаємодією внутрішнього та зовнішнього. У цій взаємодії внутрішнє є джерелом, а зовнішнє – умовою розвитку [5, с. 92]. Зупинимось на умовах розвитку сучасної соціально-економічної системи.

Зовнішня суперечність Виробництво / Споживання є неантагоністичною суперечністю, тому вона повинна принагідно вирішуватися та символізувати безкризовий і гармонійний розвиток системи суспільного відтворення. Якщо ж сторони однієї сутності, Виробництво і Споживання, не можуть адекватно вирішитися, антагонізм між ними наростає до тієї критичної межі, подальшим рухом якої виступає лише криза, що символізує регрес системи і повернення в стан урівноваження і узгодженості. Але що є тією причиною, яка спричиняє неадекватний розвиток системи і не дає гармонійно вирішити суперечність Виробництво / Споживання?

Відходячи від формально-логічного розуміння процесів виробництва та споживання як існуючих окремо і незалежних один від одного, можемо констатувати, що процес *Виробництва* – це процес нескінченно-кінечного опредметнення людських здібностей, навичок, знань, умінь тощо, а процес *Споживання* – це «своє-інше-себе» – процес кінечно-нескінченного їх розпредметнення. Розмаїття цих взаємозв'язків, що виникають при взаємопроникненні *Виробництва / Споживання*, становить основу для цілісного і гармонійного відтворювального циклу, а здійснення суперечності *Виробництво / Споживання* має наслідком розгортання суспільного відтворення на якісно новому рівні опредметнення-розпредметнення. Таким чином, Суспільне відтворення є результатом взаємопроникнення *Виробництва / Споживання*.

У той же час сфери *Виробництво* та *Споживання* є опосередкованими двома іншими фазами суспільного відтворення – Обміном та Розподілом. Ланцюг: *Виробництво / Споживання – Розподіл – Обмін – Споживання / Виробництво* є перервним в окремих формах та неперервним в сутності. При цьому розподіл йде від суспільства, а обмін – від індивідуума. Як пише К. Маркс: «У виробництві об'єктивується особистість, в особистості суб'єктивується річ».

Таким чином, перекладаємо процес суспільного відтворення на партитуру діалектичного розуміння суті речей: *Виробництво* – це теза, *Споживання* як «своє-інше-себе» – антитеза, *Суспільне відтворення* – конкретний гармонійний синтез як «єдність в різноманітному». Ці поняття діалектично взаємозалежні та взаємопроникаючі: *Виробництво* є безпосереднім і синхронним *Споживанням*. У процесі споживання ми виробляємо і, відповідно, в процесі виробництва – споживаємо. Тому є сенс говорити про *виробниче споживання* і *споживче виробництво*.

Оскільки процес суспільного відтворення знаходиться в постійному розвитку, він супроводжується постійними кількісними змінами та якісними перетвореннями, тому що суспільне відтворення завжди стоїть перед необхідністю

задовольняти суспільні потреби в кількісних і якісних аспектах. Забезпечення балансу і гармонії виробництва та споживання, відповідність обсягу і структури виробництва витрат і доходів у суспільстві є умовою належного відтворення будь-якого виду господарства, основою науково бездоганного і гуманного розвитку соціуму.

Гармонійність процесу суспільного відтворення передбачає неперервну перервність процесу збагачення нових форм і перервну безперервність його процесу оформлення змістом [2]. Такий закон розвитку всього суцього. При цьому штучні затримки у нескінченному масиві об'єктів-розпредметнення зв'язків у процесі Виробництва-Споживання неминуче призводять до розбалансування системи Суспільного відтворення.

У контексті гносеологічної проблематики постає філософська категорія *перетворена форма*. Перетворена форма – це джерело дисбалансу суспільного відтворення. Це саме та причина, яка у сучасній соціально-економічній системі спричиняє виникнення кризи.

Сам термін «перетворена форма» (*verwandelte form*) був введений у науковий і філософський обіг ще К. Марксом. Він стосується деяких характеристик будови і способу функціонування складних систем зв'язків (або того, що Маркс називав «органічними» або «діалектично-розчленованими цілісностями») і дозволяв досліджувати видимі залежності та парадоксальні ефекти, що виступають на поверхні цілого як того, що, тим не менш, є «...формою його дійсності, або, точніше, формою його дійсного існування» [3, с. 507].

Під перетвореними формами К. Маркс розумів економічні форми, що є опосередковуваними ланками при переході від сутності до явища і створюють *неадекватне* уявлення про саму сутність, «маскуючи» її. В українській мові перетворити також означає «прийняти інший вигляд, перевести в інший стан, звернути у що-небудь інше». Тому перетворені форми породжують удаваний, ілюзорний зміст чи економічний міф. Причому це перетворення нерідко відбувається не з чистеї злої волі, а об'єктивно [6].

Перетворена форма – це об'єктивована видимість, удаваність. У той же час перетворена форма – це діалектично необхідна категорія пізнання сутності.

Треба сказати, що будь-яка система в цілому породжує перетворені форми з подальшим процесом наповнення їх адекватним змістом у рамках свого розвитку. Однак перетворені форми можуть мати як *раціональний* характер розвитку, так і *нераціональний* – *іраціональний*.

За рахунок поглиблення змісту та постійного оновлення форми вони постають перед нами раціональними, які забезпечують відтворення: сама форма розвивається, не відокремлюючись у самостійну форму з власним, незалежним змістом, і не може існувати без постійного виходу за власні межі, тобто заперечувати саму себе.

Перетворена форма зазвичай заповнює або заміщує пропущені ланки в системі, тимчасово відновлюючи, збалансовуючи або врегульовуючи взаємозв'язки (безумовно, зовні, «на поверхні»). Таким чином, раціональна перетворена форма в процесі розвитку, з неминучим подальшим заміщенням їх адекватними змісто-формами, йде лише на благо суспільства, в ім'я встановлення нової рівноваги в системі суспільного відтворення.

Однак є ще й феномен іраціональної перетвореної форми. Вона, усвою чергу, дозволяє лише редукувати і тимчасово заповнювати необхідні взаємозв'язки у здійсненні діалектичної суперечності Виробництво / Споживання. Іраціональні форми дозволяють лише тимчасово нівелювати, приховати реальне порушення балансу Виробництва / Споживання в системі Суспільного відтворення.

Однак якщо їх класифікувати за сферами суспільного відтворення, то перед нами постають антагоністично і руйнівні налаштовані на розвиток дисбалансу між виробництвом та споживанням: у *сфері виробництва* – відкладене виробництво, перевиробництво, обмежене виробництво; у *сфері споживання* – відкладене споживання, споживацтво, обмежене споживання [2].

Усі ці диспропорції можуть або нівелюватися у сфері розподілу (державне регулювання) або прямо переходити і накопичуватися в сфері обміну. Держава – це раціональна перетворена форма в системі суспільного відтворення.

Усі невикористані зв'язки акумулюються в сфері Обміну. Згодом виникає необхідність їхнього редукування, тобто ще більшого спрощення з метою проведення обміну та тимчасового задоволення потреб економічних агентів, що дозволяє збалансувати процес суспільного відтворення та зовнішньо інтегрувати систему.

У сучасному процесі суспільного відтворення перетворені форми – це об'єктивна реальність, а приховуваний ними зміст – зазвичай просто фікція. Перетворена форма – це форма життя економічних відносин. І найбільш показово ці форми можуть зарекомендувати себе в умовах ринкового господарювання, в умовах свободи і лібералізації економічного життя суспільства, де економічний інтерес на шляху свого становлення систематично нехтує багатьма суспільними потребами, прихованими під невичерпною кількістю перетворених форм.

Не секрет, що у спричиненні сучасної світової фінансово-економічної кризи звинувачують головним чином іпотечний ринок США. І цілком справедливо.

Іпотека як банківський інструмент невідкладного продажу нерухомості являє собою не що інше, як *перетворену форму* реальної платоспроможності споживача. Іпотека є «уявним знаком» виробнику щодо потенційної місткості ринку. Іпотека – «перетворена форма дійсної форми купівлі товару», в якій покупець ще фактично не зробив свій внесок у суспільне виробництво, а вже отримав право «споживати». Це форма беззмістовна: лише через десятки років покупець зможе «повноцінно» провести акт купівлі-продажу до логічно адекватного, не уявного, завершення реалізувати взаємовідносини. На практиці це призводить до розбалансування Виробництва / Споживання у часі, що на певному відрізку часу неминує призводить як до перевиробництва товару та перенасичення ринку, так і розгортання культу споживацтва. Виробники, конкуруючи один з одним, прагнуть випустити якомога більше товару, за умов відсутності обмежень споживацької спроможності. Кредитна економіка та фіктивні гроші підтримують удавану стабільність відносин у межах соціально-економічної системи.

Поступово виникає локальний дисбаланс між Виробництвом та Споживанням. Однак в силу своєї взаємозалежності цей дисбаланс відображається і в інших сферах: Обмін та Розподіл – що в кінцевому підсумку результат призводить до більш масштабної дисгармонії в рамках суспільного відтворення.

Взагалі, природа будь-якого кредиту відображає на практиці такий же збіг ринкових обставин, але найчастіше, на відміну від іпотеки, суттєво «відтермінований» у часі за фактичною реалізацією: завдяки меншій своїй «вартості» і часовому інтервалу на багатьох інших ринках споживчого кредитування перенасичення ринків вдається нівелювати завдяки перетвореним формам інших сфер суспільного відтворення.

Сфера обміну, по суті, є основним носієм різноманітних перетворених форм, при яких удаваний акт споживання свідомо уявляється як справжній, що завершився. Хоча насправді, товар ще не досяг свого кінцевого споживання. Взагалі, чим менше «поле» для обміну, чим коротший відрізок часу проходить товар від виробництва до споживання, тим менше на шляху просування

товару можуть виникати різні перетворені форми, покликані приховати реальний стан справ, і потенційно породжувати майбутню дисгармонію між виробництвом та споживанням.

Завдяки перетвореним формам у Суспільному відтворенні спостерігається нееквівалентний Обмін. Постаючи у формі спотворених суспільних взаємовідносин, такий обмін не дозволяє діалектично урівноважити сторони Виробництва і Споживання. Тому сучасна фаза Обміну є передумовою розбалансування системи Суспільного відтворення, що при кількісному та тривалому накопиченні неминуче призведе до кризи, з якою, власне, сьогодні все людство і зіткнулося.

При цьому нееквівалентний Обмін можна спостерігати на різних рівнях: між індивідами, між галузями, між державами. Тобто вже з акту обміну між індивідами формуються умови для нееквівалентності, неадекватності на рівні загального, перешкоджаючи сходженню до всезагального. Нееквівалентний обмін на рівні загального, при якому природні ресурси бідніших країн викуповуються за безцінь, а промислова і високотехнологічна продукція, яка створюється розвинутими країнами, продається втридорога. Таке ж відбувається і в рамках окремої країни між галузями та окремими індивідами. Це не Обмін, це – ОБМАН (Б.В. Новіков). Обман у майже всезагальній формі.

Особливий інтерес у середовищі перетворених форм економічних відносин становить *кредит*. Причому феномен його впливу досить помітний як в Україні, так і в усьому світі. У багатьох країнах, насамперед у розвинутих, необгрунтовано активно спостерігається зростання стандартів особистого споживання. Зростання, яке – і це треба визнати – не підкріплене реальними передумовами і досягненнями. Це джерело примітивного «споживацтва».

Споживацтво – слово, яке увійшло в нашу мову після появи перекладу одноїменної книги Джона де Грааф, Девіда Ванна і Томаса Нейлора (грою слів, звичайно ж, ми зобов'язані перекладачеві) [8].

Основна специфіка споживацтва полягає в тому, що потужний потік капіталу спрямовується не у виробництво, а на споживання. Спостерігається необгрунтоване надспоживання. Виходить – «ти ще не виробив, а вже споживаєш». Це, по суті, не зароблений добробут, а благополуччя в борг, за рахунок майбутніх поколінь. Споживання не забезпечується реальним виробництвом ні в часі, ні в обсягах. Приклад джерела «зростання»: друкарський верстат. Суспільство живе не «по кишені». США з вартістю 100 доларової купюри в 6 центів.

Кредит – це, по суті, перетворена форма відкладеного реального споживання. Якщо хтось поклав кошти в банк на депозит (відкладене споживання), він повинен бути впевнений, що до моменту його бажання щось спожити – він зможе реалізувати своє право на потрібний вироблений товар. Благотворний вплив кредиту може бути лише в тому випадку, коли з його допомогою забезпечується розширене виробництво, не виникає примітивне споживання – «споживацтво».

Раціональна перетворена форма кредиту як форма оплати за товар може бути в тому випадку, коли індивід-суспільство, споживаючи, – виробляє, причому, як правило, виробляє більше і краще. До речі, США створює 20% всього світового ВВП, а споживає 40% [1, 174]. У такому випадку доводиться говорити про ірраціональні перетворені форми кредиту. Вся ця «піраміда очікувань» рано чи пізно руйнується. Вже руйнується...

Протягом останніх кількох років в Україні сформувалася модель, яку експерти називають споживчою або імпортно орієнтованою. Ця модель передбачає швидке збільшення соціальних виплат з бюджету, зростання обсягів системи споживчого кредитування темпами, які перевищують зростання обсягів внутрішнього виробництва. У результаті, щоб задовольнити зростаючий попит, необхідно збільшувати імпорт. Банки активно кредитували населення: тільки з

січня 2005 р. по жовтень 2008 р. обсяг позик, виданих українцям, збільшився в 16 разів, тоді як компаніям – всього в 5 разів. Частка фізосіб у кредитному портфелі банків підскочила за цей час з 16,7 до 37,6%. Зростання попиту призвело до збільшення імпорту та бурхливому розвитку сфери послуг – оптова та роздрібна торгівля, операції з нерухомістю, транспорт, реклама [8]. За рахунок чого, самі банки кредитуються за кордоном під 5–6%, а видають по 18–25%!

При цьому всьому виробництво та реальний сектор з його 10% рентабельності взагалі забули. На цьому рівні порушується адекватна взаємодія в рамках суспільного відтворення.

Одним з джерел нівелювання диспропорцій у сфері Обміну-Розподілу є *фондовий ринок*, у тому числі функціонування величезної кількості «фіктивних» цінних паперів. Весь фіктивний капітал, який приносить спекулятивні прибутки, можна сміливо називати джерелом більшості «іраціональних перетворених форм капіталу» сучасного суспільства. Слід виділити декілька ступенів «фіктивності». Якщо акції та облігації – це перша похідна і перша перетворена форма механізму розподілу, то похідні від них цінні папери – деривативи (ф'ючерси, валютні та відсоткові свопи, варанти, опціони та ін.) – являють собою «копію-копії» механізму розподілу, перетворену форму наступного ступеня відчуження. Більш того, поступово їх вартість, а також можливість отримання за їх допомогою прибутку починають безпосередньо залежати лише від руху цін на інші фінансові інструменти, але не змін у реальному секторі Виробництва-Споживання.

Небезпека функціонування цих цінних паперів полягає в тому, що вони здатні обслуговувати фіктивні, нереальні взаємовідносини, що не наповнені адекватним змістом. Це пов'язано з тим, що, по-перше, вартість цінних паперів, під дією гравців фондового ринку, завжди відривається від реалій; по-друге, їх обіг не пов'язаний з часом обороту реального капіталу; по-третє, на ці первинні форми капіталу (акції, облігації, кредити тощо) виробляються вторинні, третинні і наступних ступенів цінні зобов'язання, в результаті чого фіктивний капітал стає абсолютно не порівнюваним з реальним багатством і виробництвом. А самі ці вторинні, третинні, четвертинні тощо зобов'язання забезпечені вже навіть не реальними матеріальними ресурсами, реальними взаємозв'язками, а іншими цінними паперами – правом на взаємозв'язки.

Наприклад, на сировинних ринках ціни вже давно визначаються не співвідношенням попиту та пропозиції, реального виробництва та реального споживання, а цінами на ф'ючерси, продана кількість яких у багато разів перевищує загальну кількість ресурсів у всьому світі.

По суті, гроші на фондовому ринку є «надрукованими правами», що відірвані від реального виробництва, від реальної економіки, від реальних суспільних потреб, в інтересах суто віртуального спекулятивного ринку. Реальна вартість підприємств відривається від реальних виробничих показників їх діяльності, тобто від реальної здатності генерувати додану вартість. Віртуальні накопичення фондових індексів починають домінувати над підвищенням продуктивності і реальною рентабельністю компаній.

В іншому випадку, ми спостерігаємо перевиробництво фіктивних благ, що створює фундамент для «споживацтва»: індивіди отримують купівельну спроможність навіть, якщо ними нічого не було вироблено. Більш того, спожиті продукти також нереальної вартості, а є її симулякрами, що потенційно також призводить до дисгармонії Виробництва і Споживання.

Але, не все так просто, як здається на перший погляд. Адже виходить – «ти не виробив, а можеш споживати» – такій необтяжливій схемі хотіли б слідувати всі, але це призведе тільки до роздування сектора створення фіктивних несправжніх благ. Для того, щоб споживати, потрібно виробляти. Одного без іншого не буває. Однією рукою не можна аплодувати (Б.В. Новіков).

Диспропорції у сфері Виробництва-Споживання роблять спроби долати за допомогою регулювання грошової маси: згадайте монетаризм. Але справжнього якісного розширеного відтворення не відбувається, гроші як перетворена форма самі починають підкорювати Виробництво та Споживання. Виникає фінансизм як перетворена форма фінансів.

Капіталістична система постійно породжує суперечність між Виробництвом та Споживанням. Суперечність йде вже з того, що система потребує від найманого працівника якнайбільше виробляти, в той же час, намагаючись обмежити його споживання, встановлюючи низьку заробітну плату. Таким чином, діаметрально протилежні фактори власника засобів виробництва та вимоги гармонійного суспільного відтворення вже породжують дисбаланс Виробництва / Споживання, призводять до недоспоживання. Насправді найманий робітник завжди робить більше, ніж може спожити: інакше капітал не відтворюється.

Однак споживають не тільки робітники. Більша частина виробленого викуповуються самими капіталістами – проводиться споживання іншими галузями. Але на ділі виробництво здійснюється анархічно, не за планом, а випадково: сама конкуренція дозволяє регулювати суспільне відтворення тільки за законами випадку без урахування реальних суспільних потреб. Капітали спрямовуються в ті сектори, де прибутки вищі. Тому окремі галузі розвиваються нерівномірно, що призводить до диспропорцій суспільного відтворення. Це й створює умови для виникнення перетворених форм.

Якщо у гонитві за рентабельністю, за новими формами розвитку економічних відносин, зростання виробництва в одних галузях повністю відповідає зростання споживання, то в інших галузях – це приклад раціональної перетвореної форми. Тобто розвиток економічних відносин відбувається за рахунок поглиблення змісту та постійного оновлення форми. Сама форма розвивається – поступово збільшується обсяг виробництва, виробляються нові товари, які потім знаходять свого покупця, – наповнюються адекватним змістом. Форма суспільних відносин у рамках суспільного відтворення не виокремлюється в самостійну форму з власним, незалежним змістом, і не може існувати без постійного виходу за власні межі, тобто заперечувати саму себе, що дозволяє постійно виходити-повертатися в дійсну конкретність.

У нашому випадку виникає ірраціональна перетворена форма як перетворена форма реальних економічних відносин, які, однак, не наповнюються у подальшому адекватним змістом. Наприклад, вироблений товар, що не знаходить свого покупця, то лише знеособлена нерозпредметнена форма, що не набуває належного, істинного змісту в процесі споживання як розпредметнена. Накопичення таких форм неминуче призводить до їх надлишку, перенасичення – виникає перевиробництво, диспропорції у розвитку галузей, що закономірно призводить до дисбалансу суспільного відтворення взагалі.

У реальності ще складніше, у сучасному суспільному відтворенні фактичне виробництво суспільно важливого товару ще не означає, що він знаходить свого кінцевого споживача. Так, на шляху доставки споживачеві товар минає сферу Розподілу (Обміну), де може «порошитися» на складах оптового покупця або лежати на полиці торгової мережі. У той час як виробник подальшого виробництва не припиняє. Навіть найпростіші товарно-грошові відносини вже у собі містять виникнення перетворених форм та можливість формування антагонізму Виробництва і Споживання [7].

Не зайвим буде згадати й про перетворену форму торговельного капіталу. Усе має бути в розумних межах. Широке нашарування торгово-посередницьких операцій у пориві нестримного бажання заробити – джерело майбутнього дисбалансу суспільного відтворення. Для гармонійного протікання процесів Виробництва-Споживання вельми руйнівний має вигляд поведінкова модель –

«не хочу виробляти, хочу торгувати». Торговий капітал як перетворена форма дійсного виробничого капіталу також відірваний від реального виробництва, він не здатний створювати нову вартість, а лише меркантильно «паразитує» між виробництвом та споживанням.

Усі розглянуті нами перетворені форми реальних економічних відносин тією чи іншою мірою відображають суперечність між Виробництвом та Споживанням: невідповідність між тим, що люди хотіли б мати, і тим, що в дійсності може дати їм господарська діяльність.

Наявність суперечностей означає наявність джерела розвитку. Накопичене і загострене до межі порушення дисбалансу між Виробництвом та Споживанням рано чи пізно відображається у *кризі* – закономірному результаті штучного стримування суперечностей. Настає новий виток у новій якості по новій спіралі суспільних відносин.

Уся небезпека цих економічних потрясінь так чи інакше позначається на людині. Найчастіше, як і на прикладі нинішньої світової економічної кризи, загальновідома картина – нестача від надлишку, криза від достатку, недоспоживання від перевиробництва. Дивним у ситуації є те, що один страждає від того, що не може продати, а інший – від того, що не має коштів купити. Людина виявляється відчуженою від нею ж створених благ. Тому перетворені форми – це передумова відчуження людини від суспільних благ.

Список використаної літератури

1. Новиков Б.В. Отчуждение: сб. статей / Б.В. Новиков. – К.: 2009. – 415 с.
2. Богачев Р.М. Феномен форми перетвореної у процесах суспільного відтворення / Р.М. Богачев // Мультиверсум. Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2009. – № 78. – С. 170–179.
3. Маркс К., Энгельс Ф. Соч., Т. 26, т. III, с. 507.
4. Мамардашвили М.К. Как я понимаю философию / М.К. Мамардашвили. – М., 1992.
5. Злотина М.Л. Диалектика / М.Л. Злотина. – К., 2008. – 264 с.
6. Горшков А.В. Экономический миф: сущность, формы, функции / А.В. Горшков // www.lib.csu.ru/vch/097/12.pdf
7. Маркс и кризис // <http://shapinbaum.livejournal.com>
8. Шайжин А. За пределами общества потребления / А. Шайжин // <http://news2000.org.ua>
9. Причина кризи – гроші йшли на споживання // <http://kriza.com.ua>

Надішло до редакції 3.03.2010.